

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Jelentés

az Erdélyi Múzeum-Egyesület megbízása és a Műemlékek Bizottsága Erdélyi Osztályának engedélye alapján Makfalva és a vele szomszédos Székelyszent-istván—Csókfalva községek határában 1932. év július havának 3—15. napjain végzett régészeti kutatásokról.

Makfalva nagyközség telepedési vonala, amely a Kisküküllő jobb- és balpartján, annak felső folyásánál, a szovátaiparajdi sóvidék közeli szomszédságában terül el, a folyó kanyarulataiba mélyen beszögellő hegyláncaival mind a természet-nyújtotta vízi és vízmenti úton, mind a vízválasztók átjáróin kizárólagosan uralkodik. Bár a Kisküküllő völgyének e szakasza a fent vázolt adottsága révén minden korban alkalmas lehetett a letelepedésre, régészeti szempontból mégis fölülte szegénynek és kevésbé változatosnak bizonyult. Lehetséges azonban az is, hogy a jelen kutatásnak azért nem lehetett meg a kívánt eredménye, minthogy a bolygatatlan lelőhelyek a rövid idő által megengedett legszorgosabb nyomozás ellenére is még mindig lappanganak.

E vidékről eddig a régészet szempontjából csak a br. Orbán Balázstól *A Székelyföld leírásában* (IV. köt. 25. l.) leírt vármaradvány, valamint a Szolokma felé irányuló oldalvölgyben az 1908. évben előkerült szkitha bronztükrő (Roska: *A Székelyföld őskora*, „Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára”, 303. l.) volt ismeretes.

Kutatást sem folytatott e tájon eddig senki sem. Dr. Ziegler Albert földbirtokos volt az első, akinek feltűnt a föld felszínén itt-ott előforduló préhisztórikus cserép, továbbá a víz által kimosott őszálati fogak s a várhegy oldalában talált középkori pallós.¹

Végigkövetve tehát mindazt a helyet, amelyet Ziegler úr, vagy a helyszíni nyomozás megjelölt, a régi emlékeknek erősen bolygatott halvány nyomát lehetett csak megtalálni, vagyis jelen kutatás csak a régészeti statisztika számára szolgáltathat egyes adatot a nélkül, hogy azokból mélyebb következtetéseket lehetne levonni.

1. Makfalva: Kövesdomb.

A községtől délnyugatra a Kisküküllő folyó jobbpartján, a völgyet nyugati irányban határoló hegység „Kövesdomb” nevű s Dósa György földmivelő tulajdonában levő elődombjának meredek oldalában leszakadó vízmosásos

¹ Itt hangsúlyozom, hogy csak dicséret illeti dr. Ziegler Albert úr önfegyelmetségét, hogy, bármennyire is kedveli a régészetet, nem maga kísérelte meg hajdani kincskeresők, földet mivelők és házat építők által amúgy is teljesen felturkált lelőhelyek további megbontását, hanem a talált tárgyakról illetékes helyen jelentést tett s kérte azoknak kiküldött által való felülvizsgáltatását. Ő maga pedig önzetlenül gondoskodott a kiküldött lakásáról és teljes ellátásáról. Hasonlóképpen cselekedett a szent-istváni ref. lelképásztor, Györke János úr is. Mindkettőjüket hálás köszönet illesse dr. Kántor Lajos titkár úrral együtt, mint akinek köszönhető, hogy az EME-nek hosszú idő óta első ilyenmő életmegtnyilvánulása végre lehetségessé vált. Hangsúlyozni kívánom még dr. Daicovicu C. egyetemi tanár, műemlékbizottsági titkár úrnak az ásatási engedély megadása körül tapasztalt jóindulatát.

„Füpatak“ jobboldali falának agyagpalás rétege fölötti márgarétegből a koratavaszi olvadás a mammut 2 darab hátsózápfogát és könnyen málló agyarészletét mosta ki. Ezek közül az egyik alsó jobb-hátsó zápfogat Ziegler Albert úr ajándékából az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményében elhelyezés céljából magammal hoztam.

A három méter mélységre s közel ugyanannyi szélességben és hosszúságban végzett kutató ásás azonban az őszállatnak semmi maradványát nem fedte fel. Ennek magyarázata talán a késő-tavaszi árvizek miatt bekövetkezett földsvadások okozta rétegeltolódásokban keresendő.

2. Makfalva: Lok.

A községtől északkeletre közvetlenül a Kisküküllő balpartján, arra merőlegesen emelkedő „Lok“ elnevezésű dombon a „Szöllő-uta“ alján a „Nagyomlás“-ban martomlás következtében leszakadt és teljesen tönkretett s ugyanazon évben pusztított árvíz által elmosott telep egynehány rézkori típusú edénytöredéke került elő. Az egyes eszerépdarabokat durvább iszapolású, de jól kiégetett vörös, barna, fekete, részben bevont és símitott felületű oldal és peremrészek alkotják. Egyedüli díszített elemük a rátett borda ujjbegy- és pálcika-benyomkodással díszítve.

3. Makfalva: Várhegyese.

Ugyancsak a Kisküküllő balpartján, a községtől keleti irányban elterülő Várhegyesen feküdt az Orbán Balázs által is leírt vár. Tekintettel azonban arra, hogy nemcsak a hagyomány tartja, de a helyszíni előzetes szemle is már bebizonyította, hogy a várfal köveinek nagy részét az elmúlt évszázadok folyamán, még a földből is kiásva, a falubeli egyházi és világi épületek építésére elhordották, első pillanatra is látható volt, hogy a hegytetőt borító erdő letarolása s a várterület teljes mértékben való kiásása nem fizetné ki a rája fordítandó nagyobb költséget, úgysem hozván meg az óhajtott eredményt. Mindezek alapján a végzett munka csak a vár térképezésére, a vársáncnak és a várfalnak egy-egy helyen való átvágására s a vár belsejében egy-egy hosszanti és szélteben irányított kutató árok megásására, valamint a várpiac nyugati végében elterülő terazzo-szerű réteg kitisztítására szorítkozott.

A Várhegyese csúcsának északkelet-délnyugati tengely irányában ívelő ellipszis formája van, s ezt az alapformát átvette maga a vár is. A várat tulajdonképpen két védelmi vonal alkotta: egy belső falgyűrű s egy ezzel párhuzamosan kiképzett sánc. Ezenkívül védelméül szolgált a hegyesúcs körökörül meredeksége, míg a dél-délnyugati irányú szomszédos csúcs áthidalásául szolgáló enyhén süllyedő nyakoromzatnak ma is felismerhető átvágásával mintegy a harmadik védelmi vonalat alkották meg.

A vár belsejének méretei: hossz-tengelyének irányában 32 méter, míg legnagyobb szélességének átmérője 17 méter 20 centiméter. Ezt a területet határoló, ma már csak az északkeleti oldalon teljes hosszúságában meglévő alapfal képezhette vizsgálódásunk biztosabb alapját. A meglévő falkanyarulat derekán 80 cm. szélességű, 400 cm. hosszúságú átvágással a legmélyebb alapozásig 91.5 cm. mélységig takarította ki a földet az ásó. A talaj itt következőképen rétegződik: felülről számítva mintegy 20 cm.-ig tiszta humusz, ezalatt további 20 cm.-ig humusszal vegyült agyag, míg alatta tiszta agyag következik. A fal átmérője itt 157 cm. Építő anyaga: folyami nagy kavics, valamint homokkő. Mindkettőt a víz állandó romboló munkája követke-

tében a Küküllő medre hordja össze ma is a legnagyobb mennyiségben. A fal anyagában itt-ott arragonit is fordul elő, amely a nem messzi Korond vidékéről került ide. A köveket megdolgozatlanul kötőanyag nélkül „opus incertum“ módjára építették egymásra. A föld felszíne felé azonban ma már sehol sem emelkedik a fal.

A várfal alatt elhúzódó sáncról mintegy 50°-os meredeken 520 cm-re emelkedik ki a várat koronául viselő hegyesűcs, míg lent a tulajdonképeni sánc mintegy 410 centiméternyi szélességben húzódik el. Ennek árkolását átvágva, legnagyobb, vagyis közepén 140 cm. mélységig színeződik a föld, míg a tiszta agyagtalajt elérhetjük. Mint ma, itt vezetett el egykor is az út, amely a dél-délnyugati irányból a szomszédos hegyesűcs felől húzódó nyakormozaton keresztül a várat északkelet felé megkerülve s az északi csúcsnál megfordulva oly irányban haladt fel a várba, hogy az itteni csekély emelkedést megmászó embernek jobboldalával kellett a vár felé fordulnia.

A vár belsejét kik és miképen használták fel lakó- és védelmi helyül, a terület teljes bolygatottsága miatt ma már megállapítani nem lehet. A várpiac délnyugati oldalán nagyobb mélyedés mutatkozik, amelyen keresztül délnyugat-északkelet irányban húzott kutatóárok egypár rendszertelenül fekvő, durván iszapolt, korongolatlan, vastagfalú cseréptöredéket hozott napvilágra.

A másik kutató árok épen a vár szívében északnyugat-délkeleti irányban 320 cm. hosszúságban s az erdő fái által kormányzott, de középárányosan 75 cm. szélességben ásatott ki. Itt is rendszertelenül, minden rétegződés nélkül, különböző, átlagosan azonban 30–40 cm. mélységből egy és ugyanazon technikájú és típusú edénytöredékek kerültek felszínre. Ezek korongolatlan, vörös és rózsaszínű, általában véve díszítetlen cserepek, egy nagyobbbaeska bögre peremes oldalát kivéve, amelynek nyakától lefelé hosszanti irányban ráhelyezett benyomkodásokkal díszített keskeny bordadisz ered. Agyagpereszlen, símitókö s állati csontok egészítik ki e lelettárgyakat. Ugyancsak itt került elő, egy jóval későbbi korra valló úgynevezett „szláv“ edény peremes töredéke.

A vár belsejének északkeleti sarkában a bejárat mögött római jellegű nyomokat tárt fel az ásó. A mondott sarokra merőlegesen húzott árok mintegy 30 cm. mélységben kisszemű kavicssal és kevés cserépdarabbal összekevert 8 cm. vastag mészréteget fedett fel, amely a maig meglévő mintegy 70–90 cm.-es négyzetformában kétségtelenül kunyhó (őrszoba) padlójának tartozékául szolgált. Ugyaninnen való egy római-kori bögrének kis peremrészlete.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a korra nézve 3 ezer év körüli vár talán minden időben lakott terület volt. Ezt bizonyítja a lábujából előkerült s Ziegler Albert úr ajándékozásából szintén e Múzeum birtokába jutott nagy, kétélű pallós, amely egyenes keresztvasával, nyelének nagy lapos gombú végződésével a XIII. sz. végére, illetve a XIV. sz. első felére utal.

4. Csókfalva: Várdombtető.

A Makfalvától délnyugati irányban fekvő Székelyszentistvánon—Csókfalván, mint a Küküllő völgyében s e völgyet határoló hegyek folytatásában, ugyanazon kultúra, illetve annak azonos emlékei kerültek felszínre.

Ugyanannak a hegyvonulatnak, amelynek egyik pontján a makfalvi Várhegyese terül el, Csókfalva határában a Várdombtető emelkedik. E helyen is kétségtelenül megállapítható e hegynyulványra vezető nyakormon

eszközölt egykori nyeregátvágás. Megállapítható némely helyen a meredek hegy tojásdad alakú csucsát körülövező földsánc maradványa. Várfalra azonban több helyen is megásott kutatóárokkal sem lehetett ráakadni. Igaz ugyan, hogy e terület későbbben hasonlóképen erős bolygatásnak volt kitéve úgyannyira, hogy a történelemelőtti leletekkel a római jellegű emlékek csaknem mindenütt egyszerre, egy zavart rétegben fordultak elő.

A Várdombtető délnyugati végében kelet-nyugati irányban húzott árok által feltárt rétegződés 29 cm. vastag sárga homokos-televényföld alatt 24 cm. vastag tiszta, fekete televényföld-réteget mutatott, amelynek aljában az alatta levő sárga homokba mélyített alapú, tűz által elpusztult 170×154 cm. átmérőjű kunyhó maradványai: égett agyagrönkök, faszén, csontok, durva iszapolású barna és vörös alapszínű díszítetlen cseréptörmelékek kerültek elő. Más helyen, de különösen a föld felszínén s a Várdombtető aljában elterülő szántóföldeken igen nagyszámú római jellegű cserépedény található a közönségesebb típusoktól, itt talált s most az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek ajándékozott, belül üreges, szemölcsös vasbuzogány feje.

E szórványos leletek közül megemlítendő a föld tulajdonosától, ifj. Kovács D. András kiscgazdától, itt talált s most az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek ajándékozott, belül üreges, szemölcsös vasbuzogány feje.

5. Csókfalva: Fenesbüke patak balpartja.

A Várdomb aljában folyó Fenesbüke patak balpartján levő egymás-melletti kb. 2–2.5 m. magas nyolc szabályos domb egyikének átvágásával bizonyosságot nyertünk a néphit amaz állításával szemben, hogy e dombok temetkezési helyeket jelölnek. Ugyanis megállapítható volt, hogy ezek hegysuvadás következtében keletkezett természetes alakulatok.

6. Csókfalva: Kozmáné.

A makfalvi—csókfalvi hegyvonulat középtagozatában, a csókfalvi határnak a szentistváni határral való érintkezési pontján elterülő „Kozmáné“ nevű hegyen suvadás következtében előállott nagy szakadék délnyugati oldalában a partból kiállólag cserépdarabok váltak láthatókká. Itt egy 2×2 méter területű föld-lefejtés következő rétegződést mutatott: 26 cm. vastag humusz alatt 15 cm. vastag homokkal keveredett humusz, ez alatt pedig bolygatatlan homokréteg. A közbülső 15 cm. vastag réteg tartalmazta az egykori kultúra emlékeit. Közvetlenül a hegyszakadék mellett 200 cm. szélességben s mintegy 40 cm. mélységig vékony, 4–5 cm. vastag agyagtapszrétegen sorjában 18 darab kisebb-nagyobb összeomlott edénynek a suvadás által megfélecsített darabjai, továbbá egy kevés szuvatrönk (háztapasz) került elő. Mindez kunyhó belsejére, illetve tűzhely-patkára utal.

Az edények túlnyomó része belül vörös, kívül fekete, hornyolt díszítésű, vastagfalú, rossz iszapolású és égetésű, jobbára nagyobb méretezésű. Közülök különösen egyiknek oldalfala — a nehézkes, rossz anyag dacára is — tetszetős formát mutat, hosszú, lefelé szűkülő nyakától kiindulólág erősen kivállasodott s attól kezdve az alj felé erősen ívelő urna-típusú edény darabjai, amelynek külső tagolása barázdás dinnyére emlékeztető ormós és hornyolt összetett díszítés. Mindez kizárólagosan a kora-vaskor „Villa Nova“ névvel jelölt alperiódusának jellegzetes sajátságait tünteti fel.

7. Székelyszentistván: Kozmáné.

A Csókfalvánál leírt suvadásnak északkeleti oldalán, amely már a szentistváni határhoz tartozik, ugyancsak „villa nova“-i típusú edénymaradványokat tartalmazott, erősen megbolygatott teleprészletet tárt fel az ásó. Ugyancsak réteg megállapíthatása nélkül többek közt egy, a perem fölé magosan kiemelkedő fülű, barnás szürke színű finomabb kidolgozású csupor nagybacska peremes, füles oldaldarabja került ki. E típus, bár már a bronzkorban veszi eredetét, nagyobb virágzásban mégis a vaskori emlékek közt található. Jelen esetben ide utal típusán kívül a leletkörülmény is.

8. E telepmaradványtól északra, vagyis a lejtőn lefelé haladva, de ugyancsak a suvás mentén homokos-agyagos földben 110 cm. szélességben s ugyanolyan mélységre kikapasztott katlant fejtett ki az ásó és kés. A katlan lefelé fordított gömbölyű formájú kucsmát s ennek tetejére helyezett még egy fiókkucsmá-formát mutat, aljában vékony fahamu- és szénréteggel. A katlanban három edényke foglalt helyet: rossz égetésű, rossz iszapolású, korongolatlan, egyet kivéve díszítetlen példányok. A díszített edény hornyolások, azonban mind az edénykéek kidolgozása, mind anyagösszetétele teljesen eltér az előbbi, „villa-nova“-i tpusától s határozottan korábbi időre, a bronzkorra utal.

9. Közvetlenül e terület alatt lejtősen elterülő szántóföld felszínén nagy területen szétszórva igen sok bronzkori-típusú cseréptöredék található. Ugyanitt letek szentistváni földművesek 2 darab ép bronz tokosvését a szokásos ovális szájjal s a megerősítésül szolgáló kis fülecskével. Ezeket azonban nem sikerült megszerezni a tulajdonosok kapzsisága miatt.

10. Vegyes.

A fenti leleteken kívül még az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteménye számára ajándékozott dr. Ziegler Albert úr egy darab török-típusú XVII. századvégi pisztolyt s egy darab valószínűleg bronzkori készítésű csiszolt kőeszköznek közép-tagját. Ez utóbbinak lelőhelye azonban Nagyajta község.

A fentiekben van szerencsém megbízatásom ideje alatt végzett munkámról és annak eredményéről összefoglalólag beszámolni, hangsúlyozva még egyszer azt, hogy e szűk korhatárok közé szorított s ma már erősen bolygatott egyes telepedések feltárt emlékei kizárólag csak az őskor újabb szakaszainak, valamint az ó- és középkornak statisztikáját gyarapítják.

Úgy látszik tehát, hogy az emberi művelődés nyomai e környéken a réz- és bronzkorral jelentkeznek először annál is inkább, mert a kőkorok és az átmeneti időszak számára nélkülözhetetlenül szükséges kemény kőzet e tájon egyáltalán nem fordul elő. Némileg ezt támogatja az e vidékhez tartozó Erdőszentgyörgyön szórványosan lelt s szóbeli leírás alapján megismert bronzkori bögrék és bronztárgyak előfordulása is. Jellegzetes korhatározóképpen szerepelnek még a szkíta-periodushoz közelkorú „villa nova“-i telepedés maradványai, valamint a Kisküküllő külső, vagyis balpartján végig húzódó hegyélen, úgy látszik, folytatólagosan megjelenő római kori védelmi vonal őrhelyei. Végül a középkor magyar vonatkozású emléke is jelentkezett.

Herepei János.